

Сітнік Світлана Петрівна,

к. держ. упр.,

заступниця начальника управління у справах сім'ї та молоді
Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради,
м. Харків

ORCID 0000-0001-6093-7928

УДК 351:305:396.6

doi: 10.34213/tp.20.04.12

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено основні цілі державної сімейної політики. Проаналізовано специфіку гендерного аналізу державної сімейної політики, основні підстави для упровадження гендерного підходу в державне управління. Досліджено напрями реалізації державної сімейної політики в контексті реалізації гендерної політики як основи формування гендерної культури суспільства.

Ключові слова: державна сімейна політика, гендерна політика, гендерна культура, демографічна ситуація, переформатування гендерних відносин, гендер, соціальна справедливість, гендерний підхід у державному управлінні, рівність.

Постановка проблеми. Державну сімейну політику спрямовано на формування в суспільстві певних сталих уявлень про сім'ю й гендерні ролі її членів, зразків шлюбно-репродуктивної поведінки, вдалого поєднання батьківства та зайнятості. Гендерний аналіз сучасної сімейної політики дозволяє виокремити головні характеристики, що зумовляють її специфіку, а також оцінити ефективність заходів, що здійснюються державою у сфері підтримки сім'ї. Виконуючи функцію подолання певних гендерних дисбалансів у контексті гендерної нерівності, гендерна проблематика стала невід'ємним складником сімейної політики як у більшості європейських держав, так і в Україні.

Унаслідок переходу до ринкової економіки останніми роками спостерігається нестабільність рівня життя більшості сімей в Україні. Нині стан утримання й виховання дітей значно більшою мірою залежить від батьків, ніж від держави. Зростає роль сім'ї в життєзабезпеченні та вихованні дітей. Така переорієнтація позначається і на функціонуванні сім'ї, впливає також на демографічну ситуацію в країні.

Останніми десятиріччями в країнах Європи відбуваються суттєві трансформації у шлюбно-репродуктивній поведінці громадян. Ці трансформації стали розглядатися не тільки в контексті демографічних змін, але й у зв'язку із переформатуванням гендерних відносин і репродуктивної поведінки чоловіків і жінок, зростанням плюралізації сімейних відносин (цивільних шлюбів, партнерських відносин), появою нових типів батьківства, масового виходу жінок на ринок праці. Саме тому виникла усвідомленість необхідності розроблення та реалізації окремого напрямку державної соціальної сімейної політики, орієнтованої на вирішення проблем, пов'язаних із життям сім'ї.

Попри декларування європейського демократичного вектора спрямованості реформ сімейна політика в Україні залишається в рідкісній традиційній моделі. Сучасні заходи з підтримки сімей із дітьми є частиною соціальної і демографічної політики держави, успадкованої від радянських часів, яка в якості об'єкта свого "піклування" розглядає традиційну модель сім'ї і зорієнтована переважно на підтримку материнства та дитинства.

У зв'язку з цим вважаємо, що процес становлення в Україні демократичної держави та громадянського суспільства, соціальної їх орієнтованості, формування відповідного нормативно-правового поля, виконання взятих на себе

© Сітнік С. П., 2020

міжнародних зобов'язань, а відтак – входження країни як рівноправної до світового та європейського співтовариства, є першочерговим завданням дослідження напрямів реалізації державної сімейної політики, вимагає концептуального визначення, розроблення і здійснення гендерної політики як основи формування гендерної культури суспільства [5].

Про актуальність наукових розробок у сфері державної сімейної політики, гендерних аспектів її реалізації свідчить наявність багатьох наукових досліджень і публікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, зміст, напрями та роль державної сімейної політики розглядаються у працях вітчизняних вчених: С. Вакуленко, Г. Кришталь, Л. Кулачок, Л. Мельничук, А. Мішина, С. Ничипоренко, Ю. Підлісного, І. Семенець-Орлової, Л. Слюсар, І. Чеховської; російських науковців: А. Антонова, І. Белобородова, А. Богаєвської, В. Вишневського, С. Дармодехіна, Г. Клімантової, В. Медкова, А. П'янова.

Гендерний вимір шлюбно-сімейних відносин і суспільних проблем став предметом досліджень зарубіжних вчених починаючи з 1970-х рр. Їхні роботи, присвячені дискримінації жінок у суспільстві, зокрема насильству в сім'ї (щодо жінок) (Т. де Лауретіс, Г. Рубін), проблемам материнства та батьківства (Н. Чодороу, Р. Печеські), гендерній культурі та модернізації сімейної політики (Б. Пфау-Еффінгер), стали методологією для українських науковців. Останні в 1990-х рр. почали аналізувати гендерну теорію (Н. Грицьак, О. Кісь, Н. Сабат, Н. Цимбалюк), гендерні стереотипи (Т. Виноградова, Л. Гонюкова, С. Жеребкін, І. Костікова, М. Пірен, В. Суковата), гендерний розподіл ролей у сім'ях (Н. Лавриненко, С. Оксамитна).

Варто також згадати напрацювання: О. Вілкової, яка аналізує сучасні моделі гендерної політики; І. Тукаєнко, яка досліджує рівність прав і можливостей жінок і чоловіків; В. Соколова та М. Саприкіної, які висвітлюють тенденції гендерної політики в Європі й Україні, В. Сичової, яка аналізує гендерну проблематику як складник сімейної політики.

Спочатку інтерес зарубіжних дослідників було зосереджено здебільшого на доведенні існування гендера, тобто на виявленні небіологічної зумовленості відмінностей між чоловічим і жіночим у культурі та соціумі. З кінця 80-х рр. минулого століття дослідницький інтерес спрямовується на виявлення залежності гендерних відносин і гендерних ролей від культурного типу. Сьогодні "гендер" розуміється як розподіл ролей між статями в суспільстві з усіма наслідками такого розподілу: економічними, політичними, соціальними, культурними і психологічними, які неминуче впливають з цього.

Беручи до уваги важливість і наукову цінність наявних досліджень та віддаючи належне досягненням учених у теоретичних і практичних питаннях гендерного виміру державної сімейної політики, доводиться визнати відсутність у вітчизняній науці комплексного дослідження цієї теми.

Актуальність проблеми вдосконалення напрямів реалізації державної сімейної політики, її теоретична і практична значущість, обмеженість наукових досліджень гендерного виміру державної сімейної політики зумовили вибір теми, мету та завдання цього наукового дослідження.

Мета наукового дослідження полягає у з'ясуванні сутності та місця гендерного виміру державної сімейної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Упровадження гендерних аспектів у формуванні законодавства України – це питання соціальної справедливості, вирішення якого необхідне для забезпечення рівноправного та стійкого людського

розвитку шляхом застосування найбільш результативних і ефективних методів державного втручання. Такий підхід розглядається як процес оцінювання будь-якого планового заходу, зокрема законодавства, стратегій і програм в усіх сферах і на всіх рівнях з точки зору його впливу на жінок та чоловіків. Ця теорія ґрунтується перш за все на тому, що інтереси і досвід жінок, так само як і чоловіків, є невід'ємним критерієм у процесі розроблення загальної концепції, здійснення моніторингу й оцінювання напрямів державної політики в політичній, економічній і суспільній сферах, для того щоб жінки, і чоловіки могли одержувати рівну вигоду, а нерівність було викорінено.

Новизну поняття гендера зумовлено як відносною “молодістю” гендерного підходу (перші наукові праці з'явилися близько 20 років тому), так і складністю самого феномена. Поняття “гендер”, як відомо, було введено в соціальні науки Енн Оклей в 70-х рр. ХХ ст. [4]. Воно походить від грецького слова “генос”, що означає походження, матеріальний носій спадкоємності. У близькому значенні воно відповідає українському поняттю “рід”, “досвід роду”.

Підставами для упровадження гендерного підходу в державне управління є такі фактори:

1) гендерний підхід – це прояв демократії. Ніхто не може бути дискримінований за ознакою своєї статі;

2) оскільки суспільство складається з жінок і чоловіків, не можна досягти сталого розвитку суспільства без проведення гендерного аналізу умов, що існують. Тому для забезпечення розвитку суспільства необхідно, щоб методи гендерного підходу стали складником усіх частин і напрямів політики.

Новизна терміна “упровадження гендерних аспектів” полягає в тому, що гендерний вимір стає складником усіх стратегічно важливих напрямів державної політики. Гендерна рівність більше не розглядається як “окреме” питання і стає предметом розгляду в усіх державних програмах і стратегічних напрямах розвитку суспільства. Крім того, включення гендерного фактору до усіх напрямів державної політики сприяє врахуванню інтересів обох статей як повноправних учасників процесу розвитку. Застосування гендерних аспектів (від підвищення поінформованості в базових гендерних питаннях до всебічних цілеспрямованих гендерних програм) залежатиме від специфічних недоліків і пріоритетів, виявлених у процесі оцінювання ситуації з урахуванням гендерних факторів.

І нарешті, урахування гендерних аспектів у формуванні законодавства України має також вирішувати проблеми органів державного управління, де політика і програми формуються та реалізуються.

Рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі визначається і гарантується Конституцією України, іншими законодавчими актами. Конституція України встановила ті ж стандарти у сфері гендерної рівності, які закріплено в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, інших міжнародних документах [1]. Із прийняттям Основного Закону України конституційний процес не завершився, він триває, конкретизується в законах, кодексах, концепціях, програмах, інших нормативних актах [2].

Відповідно до основних принципів захисту прав людини, закріплених у Конституції України, діють Цивільний та Кримінальний кодекси України, Кодекс законів про працю та Сімейний кодекс України, закони про освіту,

пенсійне забезпечення, державну допомогу сім'ям із дітьми, охорону праці, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Декларація про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок, Концепція державної сімейної політики тощо.

Безумовно важливим кроком у формуванні гендерного законодавства стало прийняття Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 8 вересня 2005 р. та Указу Президента "Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 26 липня 2005 р. [6].

Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" має на меті досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. По-перше, відтепер чинне законодавство і проекти нормативно-правових актів підлягають обов'язковій гендерно-правовій експертизі. По-друге, в органах виконавчої влади, на підприємствах, в установах та організаціях має бути спеціальний координатор з питань гендера. По-третє, Кабінет Міністрів України тепер мусить приймати і забезпечувати виконання національного плану дій щодо упровадження гендерної рівності. По-четверте, скарги на випадки дискримінації за ознакою статі можна надсилати на розгляд безпосередньо до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Отже, сьогодні є дуже важливою проблема законотворчого процесу щодо забезпечення рівних прав і рівних можливостей жінок та чоловіків, заснованою на тому, що права людини є невід'ємною частиною загальних прав людини.

Поширенню ідей гендерної рівності та справедливості велика увага приділяється з боку міжнародної спільноти, Організації Об'єднаних Націй та окремих агентств і регіональних груп.

Підсумовуючи, треба зазначити, що позитивною рисою Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" є й те, що в ньому йдеться про створення державних структур гендерної політики. Разом із тим Закон недосконалий і потребує детального розроблення механізмів упровадження. У ньому відсутні санкції, які нині знаходяться на стадії розроблення. Без них Закон, звісно, буде декларативним.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Аналізуючи систему державної сімейної політики, зауважимо, що формування державної гендерної політики в Україні, по-перше, будується на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, а по-друге, регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівноправності між жінками і чоловіками.

Таким чином, стратегія інтегрування гендерних питань у законодавство мусить супроводжуватися стратегією забезпечення того, щоб умови управлінської діяльності гарантували рівні права і можливості та однакове ставлення як до жінок, так і до чоловіків.

Сьогодні є дуже важливою проблема законотворчого процесу щодо забезпечення рівних прав і рівних можливостей жінок та чоловіків, заснованою на тому, що права людини є невід'ємною частиною загальних прав людини. Формування гендерної політики покладається на державних службовців. Такі державні службовці можуть бути спеціально призначені в своєму структурному підрозділі відповідальними за подання пропозицій щодо гендерного розвитку або ж виконують ці обов'язки за дорученням керівництва.

Державні службовці, причетні до розроблення державної політики, мусять усвідомлювати відповідальність за справедливість такої політики, програм і законодавства як для жінок, так і для чоловіків. Для повноцінного виконання цього завдання вони мають бути обізнані з гендерними питаннями та володіти навичками гендерного аналізу.

Але, упроваджуючи нові механізми забезпечення конституційного принципу рівноправності жінок і чоловіків, треба усвідомлювати, що створення і функціонування лише правових механізмів є недостатнім.

Перспективою подальшого дослідження може бути удосконалення державної політики щодо створення рівних можливостей для жінок і чоловіків з урахуванням міжнародних договорів, підписаних Україною, створення правової бази для забезпечення фактичної рівноправності жінок і чоловіків, механізму захисту від дискримінаційного ставлення до себе як жінками, так і чоловіками.

Перспективи подальших досліджень на сучасному етапі розвитку інституту сім'ї, на наш погляд, лежать у площині розроблення механізмів реалізації державної сімейної політики з урахуванням гендерного виміру, сприяння формуванню та розвитку гендерної культури і гендерної освіти в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. та ін. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Нічога С. О., 2020. 196 с.
2. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол. : В. Я. Тацій (голова) та ін. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право. 2012. 1128 с.
3. Концепція державної сімейної політики. *Законодавство України про сім'ю*. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 143–150.
4. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року : Постанова КМУ від 26.09.2013 р. № 717 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF> (дата звернення: 27.11.2020).
5. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року : Постанова КМУ від 27.12.2006 р. № 1834 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF> (дата звернення: 27.11.2020).
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *ВВР України*. 2005. № 52. Ст. 561.
7. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 р. (з наступними змінами і доповненнями). *ВВР України*. 2002. № 21/22. Ст. 135.

Sitnik S. P.,

PhD in Public Administration, Deputy Head of the Department for Family and Youth Affairs of the Department for Family Affairs, Youth and Sports of the Kharkiv City Council, Kharkiv
ORCID 0000-0001-6093-7928

GENDER DIMENSION OF STATE FAMILY POLICY

The main goals of the state family policy are studied. The specifics of gender analysis of the state family policy, the main grounds for the introduction of a gender approach in public administration are analyzed. The directions of realization of the state family policy in the context of realization of gender policy as bases of formation of gender culture of a society are investigated.

The state family policy is aimed at forming in society certain stable ideas about the family and the gender roles of its members, patterns of marital and reproductive behavior, a successful combination of parenthood and employment. Gender analysis of modern family policy allows us to identify the main characteristics that determine its specificity, as well as to assess the effectiveness of measures taken by the state in the field of family support.

The introduction of gender aspects in the formation of Ukrainian legislation is an issue of social justice, the solution of which is necessary to ensure equal and sustainable human development through the use of the most effective and efficient methods of state intervention.

Analyzing the system of state family policy, we note that the formation of state gender policy in Ukraine is built: first, on the basis of international regulations ratified by Ukraine, and secondly, regulated by national regulations on equality between women and men.

Thus, the strategy of gender mainstreaming must be accompanied by a strategy to ensure that the conditions of governance guarantee equal rights and opportunities and equal treatment for both women and men.

Keywords: public family policy, gender policy, gender culture, demographic situation, reformatting of gender relations, gender, social justice, gender approach in public administration, equality.

References

1. Andreenkova, V.L., Baidyk, V.V., Wojciech, T.V., Kalashnik, O.A. and other. (2020). Zapobihannia ta protydiaa proiavam nasylstva: diialnist zakladiv osvity [Prevention and counteraction to violence: activities of educational institutions]. Kyiv: Nichoga S.O. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy: nauk.-prakt. koment. (2012). V.Ya. Tatsii (Ed.) and other. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Kontsepsiia derzhavnoisimejnoi polityky (2002). *1 Zakonodavstvo Ukrainy pro simiu*, 143–150. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvosti zhinok i cholovikiv na period do 2016 roku [On approval of the State Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the period up to 2016]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.09.2013 r. № 717. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy z utverdzhennia gendernoi rivnosti v ukrainskomu suspilstvi na period do 2010 roku [On approval of the State Program for the Approval of Gender Equality in Ukrainian Society for the period up to 2010]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2006 r. № 1834. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF> [in Ukrainian].
6. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvosti zhinok i cholovikiv [On ensuring equal rights and opportunities for women and men]: Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 № 2866-IV. (2005). *VVRady Ukrainy*, 52, art. 561 [in Ukrainian].
7. Simejnyj Kodeks Ukrainy vid 10.01.2002 r. (z nastupnyimi zminami i dopovnenniamy) (2002). *VVR Ukrainy*, 21–22, art. 135 [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 15.11.2020 р.